

A NIKÁPOLYI HADJÁRAT ÉRTÉKELÉSE AZ ÚJABB HADTÖRTÉNETÍRÁSBAN

Thuróczy János, Mátyás király ítélőmestere első kiadásban 1488-ban Brünnben megjelent krónikájával – bármely hihetetlen is – a legutóbbi évtizedekig befolyásolta Zsigmond magyar királyról és német-római császárról alkotott képünket, uralkodásáról és jelleméről azóta megszületett értékeléseinket. Thuróczy pedig ritka ellenszenves uralkodóként állítja elénk Zsigmondot, s országvédő tevékenysége sem kerül művében kedvezőbb megvilágításba. A rövidség kedvéért csak a hadjárat kudarcát kommentáló szavait idézzük: „... Fájdalom, micsoda viszályokat támaszt, mekkora gyűlöletet szül az emberi sors, ha mostoha szerencse vezérli és nemkívánatos ösvényen halad ... Zsigmond király, aki eddig kedves volt nemzete szemében, népének súlyos veresége után gyűlölet tárgya lett.”

Érdekes, hogy Zsigmond, illetve a nikápolyi hadjárat kedvezőtlen megítélésében mennyire azonos állásponton volt az 1945 előtti és utáni, a polgári és az ún. baloldali történetírás. Az 1945 előtti történeti összefoglalások részletesen elmesélik az 1390 és 1396 közötti eseményeket, de Zsigmond törökellenes erőfeszítéseiben nem sok méltánylandót találnak. Szinte örülnek, amikor a gyengekezű és nem is magyar születésű Zsigmondot tehetik felelőssé a török előrenyomulás megállításának elmulasztásáért. Hadügyi történetében már Bárczay Oszkár úgy látta, hogy „...a csata elvesztéséért elsősorban Zsigmondot illeti a felelősség..., nem tudott parancsolni, s valószínűleg gyöngé ember módjára azt sem tudta, hogy hol a feje, s kipkedve-kapkodva, megfélemedezett annak végrehajtásáról, amit tenni szándékában volt.” E szellemben folytatta Hóman Bálint is összefoglalásában: „Zsigmond király végzetes veresége egészen új irányba terelte a magyar külpolitikát. Az Anjouk nagyszabású imperiális célkitűzései helyébe az ország létének és függetlenségének biztosításáért küzdő defenzív politika lépett ...”. Az eredmény valóban ez lett: a nikápolyi vereség tisztázta az erőviszonyokat a magyar állam és a török hatalom között, de az erőviszonyok ilyenén alakulásának oka semmiként sem Zsigmond teljesítménye és a nikápolyi csatavesztés volt. Hasonlóan közeledett a kérdéshez a baloldali történetírás reprezentatív képviselője, Elekes Lajos is. Nikápolyról nincsen több mondanója, mint „Zsigmond a tenger felé menekült, kéjutazásnak beillő vitorlázás után, óriási kerülővel, s hosszú idő múltán vetődött vissza országába. Érthető, hogy nem fogadta nagy lelkesedés.” E megállapítások egyoldalúságuk miatt tendenciózusak, hiszen éppen arról nem ejtenek szót, ami a lényeg: a nikápolyi hadjárat előkészítése és a hadjárat megszervezése már uralkodása elején Zsigmond legjelesebb uralkodói erényeit villantotta fel. Megmutatta ugyanakkor azt is, hogy míg stratégiának kiváló volt, hadvezetői, taktikai képességei igen korlátozottaknak bizonyultak.

A magyarországi historiográfiában az 1970-1980-as évekre alapvetően módosult Zsigmond király tevékenységének megítélése, s immáron egyik legjelentősebb középkori uralkodónkat tiszteljük benne. Megváltozott megítélésnek egyik oka éppen törökellenes politikája valós jelentőségének elismerése volt. E folyamat jelentős

állomásai 1936-ban Deér József tanulmánya a király honvédelmi politikájáról, majd 1951-től Mályusz Elemér Zsigmond-kori oklevéltárának még ma is folytatódó kiadása, a királyról írt (1984), idegen nyelven is kiadott monográfiája, valamint a Rázsó Gyula által 1973-ban a Hadtörténelmi Közleményekben, illetve az Engel Pál által a Századok 1994. évi évfolyamában megjelentetett tanulmányok. Mályusz, Rázsó, majd Engel írásai fordulatot hoztak a király védelmi politikája, illetve a nikápolyi hadjárat megítélésében. Ezekkel párhuzamosan Zsigmond egyéniségének és uralkodásának átértékelése, pontosabban megismerése a nagyközönség, de részben a szakma számára is az 1987-es ünnepi Zsigmond-évfordulós kiállítással és a hozzá kapcsolódó reprezentatív történeti-művészettörténeti katalógussal vált teljessé. Némiképpen magyarázatra szorul a kiállítással szinte egyidős, 1986-ban megjelent Erdély története című szintézis jellegű Zsigmond-képe, s az 1390-es évek törökellenes erőfeszítéseinek – a magyar-havasalföldi összefogás jelentőségéhez méltatlan és pontatlan, pl. Kis-Nikápoly visszavételéről nem tudó – tárgyalása. Ennek azonban gyakorlati oka lehet, a kézirat évtizedekkel korábbi elkészülte. Tisztában kell lennünk azzal, hogy Zsigmond azon középkori királyaink közé tartozik, aki életében talán a legtöbbet tartózkodott a délkeleti, déli határszélen, s a legtöbbet foglalkozott a török veszéllyel, aki minden idők egyik legütőképesebb kereszties seregét gyűjtötte egybe; így a nikápolyi hadjáratban játszott szerepe is más, kedvezőbb megvilágításba kerülhet. A már akkor is sokat emlegetett, ám eladdig igen mérsékelt sikerű európai katonai összefogást, diplomáciai érzékének köszönhetően, hosszú időn át csakis Zsigmondnak sikerült megvalósítania. A modern összefoglaló munkák egybehangzóan elismerik, hogy a hadjárat mozgató motorja, az egyházi támogatás megszerzője a magyar király volt, nem a szorult helyzetben levő bizánci császár, vagy a pápa. A kereszties eszme akkor már lealkonyulóban volt, s klasszikus formájában talán éppen a Zsigmondé volt az utolsó hadjárat. Ám erről nem a király tehet, sőt ismét csak kitűnő érzékét dicséri, hogy felismerte az utolsó pillanatot, amikor a hitetlenek elleni harc mozgósító erejével még hadba lehet hívni a nyugat-európai katonai elit egy részét, s becsvágyukat valós európai érdekek és célok szolgálatába lehet állítani.

A haditervnek az a része, hogy egyetlen hadjáratral söpörjék ki a törököket Európából, nyilván már első megfogalmazásakor sem lehetett egyéb illúziónál. Ez az elképzelés is a kereszties háborúk öröksége volt, s sajátos, hogy az egyetlen döntő hadjárat doktrínájának több évszázadokon át ismétlődő kudarca sem hatott kijózanítólag az európai lovagság vezetőire. Kérdés, hogy Zsigmond mennyire tette magáévá e felfogást? Úgy tűnik, már akkor sem állt tőle távol annak felismerése, hogy az egyetlen eredménnyel kecsegtető megoldás az, ha a török érdekszférát folyamatos katonai nyomás révén, lépésről-lépésre szorítják vissza a Balkánon.

Uralkodása elején roppant nagy lelkesedéssel látott hozzá e gondolat megvalósításához, s nem is eredménytelenül. Az 1390-es évek magyar-havasalföldi politikájában a Havasalföld magyar oldalon való megtartásának kísérlete a Nikápolyhoz vezető zsigmondi politika szerves része volt, s szemben a külföldi szakirodalommal, így az egyiptomi származású angolszász tudós, Atiya munkájával (1934), nem is tárgyalható attól elkülönítve. Atiya egyébként kitűnő monográfiája éppen erdélyi és havasalföldi vonatkozásokban tartalmaz súlyos tévedéseket, amelyek azután sikeresen átkerültek Kenneth M. Setton (1976) modern összefoglalásába is. Ezzel szemben úgy tűnik, hogy a

hadjárat elgondolása nem Zsigmond hóbotos ötletéből fakadt, hanem uralkodása kezdete óta formálódó stratégiai koncepciójának része volt, maga a háború pedig egy évek hosszú során át szervezett hadászati terv lezárásának tekinthető. A havasalföldi és bulgáriai status quo helyreállításának célja magyarázza a sereg útjába eső erősségek ráérős, időt rabló ostromát, s hogy szeptember végéig még csak Nagy-Nikápoly váráig jutottak. A követett taktika egy esetleges győzelem után sem módosult volna: nyilván az esetben is várról-várra haladva igyekeztek volna délebbre szorítani a török befolyás északi határát.

Az előkészületek egyik szerencsésen fennmaradt dokumentuma az 1395. március 7-i brassói szerződés, melyben a havasalföldi vajda, Mircea, katonai segítség nyújtására, utánpótlás biztosítására, sebesültek ápolására kötelezte magát, sajátos helyet kapott a romániai historiográfiában. A kérdés lényege, hogy e szerződés jelentett-e alávetettséget a magyar király felé, avagy sem? A román történészeknek valószínűleg igazuk van abban, hogy a szerződés de jure nem több egy szokványos együttműködési szerződésnél, tartalmában nem sokkal haladja meg a Róbert Károly magyar király, Frigyes és az osztrák hercegek közötti 1323. évi szerződést. De facto azonban Mircea a szerződéskötés idején egyáltalán nem volt a maga ura, s a szerződés megvalósulása esetén a Magyarországot övező ütközőállamok rendszerében kétségkívül vazallusi szerepet jutott volna neki. A Mircea-problémához kapcsolódik, hogy a Zsigmond visszavonuló seregét 1395 nyarán ért támadást a szakírok közül többen Mircea álnokságának és kétszínűségének tulajdonítják, noha az a Mirceával szembenálló Vlad-párttól is kiindulhatott. A korabeli oklevelek mindenesetre nem róják fel Mirceának az esetet. Éppen ellenkezőleg, 1396 augusztusában Stibor erdélyi vajda vezetésével magyar sereg tört a Havasalföldre, elmozdították a török által pártfogolt Vladot és a fegyverek erejével ismertették el Mircea jogát. A frissen hatalomba ültetett román vajda Stibor fegyvereinek fedezete mellett csatlakozhatott a Nikápolyt ostromló sereghez, s nem zárható ki, hogy magában a csatában is egy szárnyon harcolhattak. Ha valamiben különbözött a nikápolyi hadjárat a klasszikus szentföldi keresztes háborúktól, akkor az a hadjárat több éves, gondos előkészítése és időzítése volt, az előkészítő katonai csapások pontos időzítése és túlnyomórészt sikeres végrehajtása.

A keresztes sereg vonulásával az utóbbi években egy újabb dokumentumot, egy térképet hoztak kapcsolatba. A Balkánt ábrázoló térkép a híres reneszánsz hadmérnök, a Taccola néven ismert Jacopo Mariano művének párizsi kéziratában maradt fenn. A térkép datálását valamelyest segíti, hogy a helységek egy részénél zászló jelzi, hogy keresztény, vagy iszlám uralom alatt állónak tudják-e. Mivel Vidin és Nikápoly várain kereszties zászló leng, a térkép mintapéldánya 1393 előtti állapotokat tükrözhet, s feltehető, hogy a korszak egyik hadjárata, talán éppen a nikápolyi hadjárat céljaira készült. Az észak-itáliai eredetű térkép olasz feliratai Orsovánál és a déli hágókon át mutatják a királyi sereg útját, s név szerint is megemlíti Nikápolyt. Az újabb romániai történeti munkák is hadjáratunkkal hozzák kapcsolatba a térképet, ami ismét a vállalkozás gondos előkészítésének bizonyítéka.

A keresztes sereg létszámának problémája mind a mai napig nem jutott nyugvópontra. A kérdés az, hogy mennyire becsülhetjük a francia-burgundi kontingenst, a magyar királyi sereget és Mircea segédcsapatát. A fennmaradt források egymásnak teljesen ellentmondó létszámadatokat őriztek meg. Támpontjaink közé tartozik, hogy a

francia csapat Velencéből Zengbe egyetlen nagy szállítóhajón jutott el (galea grossa), ami – a kíséretet és a lovakat is figyelembe véve – bizonyíték a nagy számok ellen. Froissart-tól tudjuk, hogy a keresztények nyolc nap alatt keltek át a Dunán; ugyanő az ütközetben kevesli a franciákat, 700-ra becsüli a számukat, ugyanakkor a magyarok esetében hatvanezres seregről ír. A kortársak általában 100 000 körülire becsülték a kereszties sereget, kivétel a bajor emlékiró, Schiltberger a maga 16 000-ével, de egy eltérő szöveghagyomány nála is 60 000-et említ.

A modern becslések mindenesetre a 16 000-hez állnak közel, Hans Delbrück egyenesen 9-10 000-re becsülte a sereget, az ütközetben résztvevőket pedig csak nyolcezerre. Rázsótól Mályuszon át Settonig a legújabb hazai és külföldi szakirodalom is inkább az alacsony számokat fogadja el. Rázsó a magyar sereget mértéktartóan 12 000-re, a nyugatiakat 8-10 000-re, a havasalföldieket 8 000-re becsülte. Különben a román segédc csapatok létszámát illetően a legnagyobb a bizonytalanság, amint azt Rosetti Atiya könyvéről írott recenziójában kifejtette. Érvelése szerint Mirceanak a török által közvetlenül fenyegetett országban csak korlátozott mozgósítási lehetőségei voltak, komoly veszteségeket szenvedhetett az 1394-ben, vagy ami valószínűbb, 1395-ben vívott rovini csatában, s továbbra is tartania kellett a törökbarát Vlad pártjától. Rosetti mindezek alapján egy-kétezernél nem becsüli nagyobbra Mircea seregét. Szerinte, s ebben Kupelwiesert és Omant követi, az ütközet lokalizálása Vabel és Mirsovita között eleve kizárja 30-40-50 000 fős seregek felállítását és mozgását.

A csata nyugati résztvevőinek vonatkozásában csak az angol segítség kérdésében utalnánk Charles Tipton dolgozatára, aki példamutatóan bizonyítja be az angolok nagyobb arányú részvételének a tarthatatlanságát (1962). Ha ezt kiegészítjük az egyes német, burgundi és francia adatokkal, akkor a nyugati segítséget is jóval 10 000 fő alá kell csökkentenünk, s a teljes keresztény létszámot – legfelső határként — ismét csak a 15 és 20 000 közöttihez kell közelítenünk; Rázsó sem becsült többet 25-30 000 főnél.

A számoknál érdekesebb, hogy Zsigmond helyesen választotta-e meg a török sereggel szembeni taktikát. Valószínűleg igaza volt, amikor a török harcmódot jól ismerő magyarokkal és havasalföldiekkel akarta az ütközetet megnyitni. Tud erről Thuróczy is, Schiltberger szerint maga Mircea kérte az előharc jogát, úgy látszik, maga a havasalföldi fejedelem is tisztában volt azzal, hogy mekkora hiba az elit nehézlóvasság bevetése a török elővéddel szemben.

Az árulás-motívum végigkíséri a csatával foglalkozó szakirodalmat. Cserben hagyta-e szövetségeseit Mircea, miként azt a Laczkovics vezette erdélyi seregnek is szeméretetik? Wertner Mór már a század elején figyelmeztetett a modern szakirodalom félreértésére, nevezetesen arra, hogy tévesen számol egy Laczkovics, vagy Lackfi vajdával a csatában. A Zsigmonddal szembe forduló Lackfiak nevéből minden bizonnyal Aschbach (1838) teremtette meg a Laczkovicsokat, akik éppúgy feltűnnek Kupelwiesernél, mind Atiyánál, vagy Lackfiként az új Magyarország hadtörténete térképmellékletében. Visszatérve az árulásra, teljesen érthető, hogy az ütközet vesztesre fordultával először a helyismerettel rendelkező havasalföldiek, majd a magyarok futottak meg. Ennek eredménye, hogy a Boucicaud-életírás vagy a flandriai krónika a magyarokat vádolja meg a franciák cserbenhagyásával.

A szakirodalomban található nézetkülönbségek részben a csata napjára vonatkoznak. A francia, illetve az Atiyát követő angolszász irodalomban inkább szeptember 25., a német és az annak nyomdokain járó hazai szakirodalomban inkább szeptember 28. bukkan fel. Magunk inkább Atiya fejtegetéseivel értünk egyet; az abból következő szeptember 25-ét elsőként Engel Pál (1990) vezette be a hazai szakirodalomba, azonban meglehetősen visszhangtalanul.

A nikápolyi ütközet mind a résztvevők, mind a kortársak között mély érzelmeket ébresztett és szélsőséges indulatokat kavart. Nyilván túlzás a gúnyos leírás miszerint az uralkodó a Kisázsiaát átszelő Xerxes módjára érte el Konstantinápolyt, de túlzás az a gyűlölet is, amellyel az egykori résztvevő, a Bellifortis híres szerzője, Conrad Kyaser viseltetett Zsigmonddal szemben. Persze indokolatlan a csata olyan érzelmek nélküli ábrázolása is, mint amelyet a király okleveleiben találunk. A mai hadtörténeti szakirodalomban inkább a törökök által a gyalogság védelmére használt lovasakadályok első alkalmazásának, a defenzív török stratégia sikerének iskolapéldájaként értékelik, amit azután – egyes kutatók szerint – a nyugati hadszíntereken is sikerre vittek (Matthew Bennett, 1994).

Ha végül a közkézen forgó lexikon-címszavakra is kiterjesztjük vizsgálódásainkat, akkor a legnagyobb változatosságot találjuk. A Dictionary of Battles-típusú kiadványok mind angolszászok, így elvben Atiya véleményét tükrözhetnék, ám a helyzet nem ilyen egyszerű.

Thomas Harbottle (New York, 1971): szeptember 28.; 50 000 magyar és 10 000 francia; kiemeli a franciák elhamarkodott támadását; úgy tudja, hogy a magyarok Bajezid támadására egy nyíllövés nélkül, hanyatt-homlok menekültek el a csatából.

John Sweetman (New York, 1985): szeptember 25.; 50 000 magyar és 2 000 francia; utal a franciák elhamarkodott támadására.

George Kohn (New York, 1986): 100 000-re teszi a teljes keresztény sereg, 16 000-re Zsigmond főeregének létszámát. Hangsúlyozza, hogy a franciák Zsigmond bölcs tanácsa ellenére támadtak, s megemlíti, hogy a havasalföldi és erdélyi katonák dezertálása mekkora zavart okozott.

John Laffin (New York, 1986, 1995): szeptember 28.; 50 000 magyar, lengyel, német, angol és 3 000 francia résztvevő; utal a franciák elhamarkodott támadására.

Az előbb elmondottak – úgy véljük – elég egyértelműen figyelmeztetnek arra, hogy elérkezett az idő egy önálló, a nikápolyi csatát tárgyaló kismonográfia megírására, ami valódi jelentőségének megfelelően mutatná be és értékelné a csatát a hazai közvélemény számára. Egy ilyen kismonográfia megjelentével nem fordulhatott volna elő, hogy az 1996-os magyar évfordulókat számba vevő kiadvány, a 540 év előtti nándorfehérvári diadal, vagy a 470 éve történt mohácsi csatavesztés említése mellett egyszerűen elfeledkezett a csatáról. Nyilván azért, mert a nikápolyi csatát, vagy éppen Zsigmondot nem érezte eléggé a magyar történelemhez tartozónak.

A magyar királyok a nikápolyi csatában szembesültek első ízben a maga véres valóságában a fenyegető török túlerővel, a magasabb szintű török hadművészettel. Nikápoly valóban határkő a magyar hadtörténelemben, de a további török előrenyomulásnak nem a csatavesztés volt az oka, inkább csak a veszélyes történelmi folyamatra figyelmeztető jelnek tekinthetjük. Zsigmond és a korabeli Magyarország megértette a figyelmeztetést.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

A Zsigmond-korra vonatkozó legfontosabb hadtörténeti vonatkozásokat is tartalmazó szakirodalom: *Mályusz Elemér*: Zsigmond kori oklevéltár 1-, Budapest, 1951-.; *uő*: Zsigmond király uralma Magyarországon. Budapest, 1984. A hivatkozott kiállítási katalógus: *Művészet Zsigmond király korában 1387-1437*. 1-2. Budapest, 1987.

A török elleni harcokra általában: *Gustav Beckmann*: Der Kampf Kaiser Sigismunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen. Gotha, 1902.; *Deér József*: Zsigmond király honvédelmi politikája. *Hadtörténelmi Közlemények* 37, 1936. 1-57., 169-202. o.; *Rázsó Gyula*: A Zsigmond kori Magyarország és a török veszély, 1393-1437. *Hadtörténelmi Közlemények Új folyam* 20, 1973. 403-441. o.; *Szakály Ferenc*: A török-magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365-1526). In: *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*. Budapest, 1986. 18-21. o.; *Engel Pál*: Magyarország és a török veszély Zsigmond korában, 1387-1437. *Századok* 128, 1994. 273-287. o.

Hivatkozott kézikönyvek: *Hóman Bálint - Szekfü Gyula*: Magyar történet. Budapest, 1942. 7. kiadás, 342-346. o.; *Elekes Lajos*: A középkori magyar állam története megalapításától mohácsi bukásáig. Budapest, 1964. 155-158. o.; Erdély története. 1. k. Budapest, 1986. A vonatkozó rész *Makkai László* műve, 351. o.; Magyarország hadtörténete. 1. k. Budapest, 1984. 88. o.

A nikápolyi hadjáratra: *A. S. Atiya*: The Crusade of Nicopolis. London, 1934., reprint 1978. Érdekes módon e könyv magyarországi munkák bibliográfiai jegyzeteiben még nem szerepelt, csak Atiya későbbi összefoglalására utaltak: *A. S. Atiya*: The Crusade in the Later Middle Ages. London, 1938. 435-462. o.; *Steven Runciman*: Geschichte der Kreuzzüge. Bd. 3. München, 1960. 463-469. o., magyar kiadása előkészítés alatt. Mai alapvető szintézis *Kenneth M. Setton*: The Papacy and the Levant 1204-1571. Vol. 1. Philadelphia, 1976. 342-359. o. átveszi Atiya minden tévedését. További művek: *Anthony Luttrell*: The Crusade in the 14th Century in Europe. In: Europe in the Late Middle Ages. (Ed.: *J. R. Hale*) London, 1965. 149. o.; *Ferdinand Šišić*: Die Schlacht bei Nicopolis (25. Sept. 1396). *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina* 6, 1899. 291-327. o.; *Alois Brauner*: Die Schlacht bei Nikopolis, 1396. Breslau, 1876.; *Gustav Kling*: Die Schlacht bei Nikopolis im Jahre 1396. Dissertationes Universitatis Berlin, 1906.; *Gustav Köhler*: Die Entwicklung des Kriegswesens und der Kriegführung in der Ritterzeit. Bd. 2. Breslau, 1866. 625-655.o.; *Hans Delbrück*: Geschichte der Kriegskunst. Bd. 3. 497-502. o.; *L. Kupelwieser*: Die Kämpfe Ungarns

mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács. Wien, Leipzig, 1899. 20. o.; *Kiss Károly*: A nikápolyi ütközet, 1396. szeptember 28. Budapest, 1855.; *Wertner Mór*: A nikápolyi hadjárat 1396-ban. *Hadtörténelmi Közlemények* 26, 1925. 31-62., 213-253. o.; *Bárczay Oszkár*: A hadügy fejlődésének története. 2. k. Budapest, 1895.; *Charles Oman*: A History of Art of War in the Middle Ages. Vol. II. 2. New York, 1924. 348-353 o., a keresztény sereget 30 000-re becsüli. *Ferdinand Lot*: L'art militaire et les armées au Moyen Age en Europe et dans le proche Oriente. Paris, 1946. 217-224. o.: szeptember 15-re teszi, 120 000-es keresztény seregről, illetve Mircea és az erdélyi vajda, Laczkovics árulásáról ír.; *Veszprémy László*: A nikápolyi hadjárat és értékelése. *Iskolakultúra* 7, 1997. 48-59. o.

Az 1395. évi hadieseményekre: *Mályusz Elemér*: Királyi kancellária és krónikaírás a középkori Magyarországon. Budapest, 1973. 74-80. o., a hivatkozott hely *Joseph Aschbachnál*: Geschichte Kaisers Sigismund. Bd. 1. Hamburg, 1838. 165. o. A csata időpontjára *Engel Pál*: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Budapest, 1990. 322. o. A csata modern értékelése, az íjász janicsárokat védő lovasakadályok szerepének hangsúlyozása, valamint a csata tanulságainak későbbi hasznosítása a nyugati hadszíntereken: *Matthew Bennett*: The Development of Battle Tactics in the Hundred Years War. In: Arms, Armies and Fortifications in the Hundred Years War. (Ed.: *Anne Curry - Michael Hughes*) Woodbridge, 1994. 14-17. o.

A résztvevő külföldiekre: *Richard Vaughan*: Philip the Bold. The Formation of the Burgundian State. London, 1972. 61. o.; *Charles Tipton*: The English at Nicopolis. *Speculum* 1962. 528-540. o.; *Adrian Bell*: England and the Crusade of Nicopolis, 1396. *Medieval Life*, 1996. Spring, 18-22. o. valószínűsít bizonyos angol részvételt.; *H. R. Rosetti*: Notes on the Battle of Nicopolis, 1396. *The Slavonic Review* 1936-1937. 629-638. o.

A havasalföldi viszonyokra: *Tahsin Gemil*: Mircea l'Ancien face à la politique impériale de Bayezid Ier. *Revue Roumaine d'histoire* 25, 1986 8-9. o. Zsigmond világosan megfogalmazta a Magyar Királyság felelősségét a Havasalföld megsegítése kérdésében: amennyiben Mirceát a törökkel szemben nem segíti meg, akkor nem marad meg a magyar uralkodó hűségén, s Magyarországot igen nagy veszély fogja fenyegetni: 1399. március 23. Zsigmond-kori oklevéltár, 5769. sz.; Mircea és Zsigmond szerződésére: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bd. 3. Hermannstadt, 1902. 135-137. o. A példaként említett Károly Róbert-kori szerződés: Anjou-kori oklevéltár, 7. k. (1923. év) 45. sz., 30-31. o.; Zsigmond-kori oklevéltár, 3864. sz. A rovini csatára: *G. Sp. Radojčić*: La chronologie de la bataille de Rovine. *Revue historique du Sud-Est Européen* 5, 1928. 136-139. o.

Az említett Balkán-térképre összefoglalóan *Veszprémy László*: Illusztrált technikai és haditechnikai kéziratok Zsigmond korában. In: Művészet Zsigmond király korában. I. m. 1. k. 212-225. o.; *Nicolae Constantinescu*: Mircea cel Bătrîn. București, 1981. 118. o.